

УДК 342.511:351.86(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-12>

Микола Гнатишин
ORCID: 0009-0008-1716-098X

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ І РАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті здійснено комплексний аналіз діяльності Президента України та Ради національної безпеки і оборони України (РНБО) в умовах правового режиму воєнного стану, запровадженого у відповідь на збройну агресію Російської Федерації. Розкрито конституційно-правовий статус Президента України як гаранта державного суверенітету й територіальної цілісності та Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, а також визначено місце РНБО як координаційного органу у системі забезпечення національної безпеки і оборони. Показано, що воєнний стан істотно трансформує практику функціонування органів державної влади: зростає потреба в оперативності та централізації управлінських рішень, посилюється координуюча роль глави держави в секторі безпеки й оборони, а РНБО фактично набуває значення ключового майданчика міжвідомчої взаємодії, підготовки стратегічних рішень і контролю за їх реалізацією через механізм введення рішень у дію указами Президента. Окрему увагу приділено питанню легітимності та меж застосування надзвичайних повноважень у воєнний час: підкреслено, що розширення практичної ролі президентської вертикалі здатне забезпечити ефективність кризового управління й мобілізацію ресурсів, однак водночас породжує ризики надмірної персоналізації влади та ускладнення повернення до звичайних демократичних процедур після завершення війни. Розглянуто правові аспекти тимчасового обмеження окремих прав і свобод, призупинення виборчих процесів та застосування санкцій як інструментів реагування на загрози національній безпеці, наголошено на необхідності їх відповідності принципам необхідності та пропорційності й забезпечення належних гарантій контролю. Обґрунтовано потребу подальшого вдосконалення нормативно-правового регулювання воєнного стану, чіткого розмежування компетенцій між цивільною владою і військовим командуванням, посилення парламентського та судового контролю за безпековими рішеннями, а також інституційного зміцнення координаційних механізмів для збереження балансу між оборонною ефективністю та верховенством права у воєнний і післявоєнний періоди.

Ключові слова: національна безпека, воєнний стан, тимчасові обмеження, баланс влади, верховенство права.

Вступ. Забезпечення національної безпеки набуває важливого значення для України в умовах триваючої збройної агресії з боку Російської Федерації. Події останніх років засвідчили не лише готовність українського суспільства до захисту державного суверенітету, а й потребу в ефективному функціонуванні механізмів влади, здатних забезпечити стійкість країни перед екзистенційними загрозами. Ключовим суб'єктом у цій системі виступає Президент України, який, згідно з Конституцією, є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності, додержання Конституції України, а також є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України.

Запровадження воєнного стану як особливого правового режиму суттєво вплинуло на порядок функціонування органів державної влади. Від початку повномасштабного вторгнення у 2022 році інститут президентства та діяльність Ради національної безпеки і оборони України зазнали помітної трансформації. З огляду на потребу забезпечення безперервного стратегічного управління в секторі безпеки, пріоритетність оборонних рішень тимчасово переважає над демократичними процедурами, зокрема виборчим процесом.

© М. Гнатишин, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

У таких умовах Президент України виконує не лише представницьку, а насамперед оперативну функцію керівництва в системі національної безпеки, а РНБО стає ключовим координаційним органом, що спрямовує та контролює діяльність виконавчих структур у сфері оборони. Водночас постає комплексне завдання: забезпечити ефективне управління в умовах воєнного стану, не допустивши надмірної концентрації влади та зберігаючи базові засади правової держави і дотримання конституційних прав і свобод громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням діяльності Президента України і Ради національної безпеки та оборони України в умовах воєнного стану займалися такі вчені, як от: В. Чорненький, М. Насонов, С. Мельник, Р. Стефанчишен. В їх дослідженнях висвітлені статус, принципи діяльності і основи взаємодії як президента так і Ради, що дає змогу проаналізувати їх внесок в забезпечення суверенітету України.

Методи дослідження. У процесі підготовки використано комплекс методів, що забезпечили всебічне й об'єктивне вивчення діяльності Президента України та Ради національної безпеки і оборони України в умовах воєнного стану. Серед них: системно-структурний аналіз – дослідження взаємозв'язків між суб'єктами сектору безпеки і оборони; порівняльно-правовий метод – виявлення колізій та недоліків чинного законодавства та прогнозування напрямів його вдосконалення після завершення воєнного стану; індукція та дедукція – для виявлення загальних тенденцій на основі аналізу конкретних нормативних актів і практик, а також для перевірки загальнотеоретичних положень у контексті українських реалій; SWOT-аналіз – для комплексної оцінки сильних і слабких сторін чинної моделі реалізації повноважень у сфері національної безпеки, а також виявлення можливостей і загроз, що постають перед державою після завершення воєнного стану. Комплексне застосування методів дало змогу сформулювати обґрунтовані висновки щодо стану, проблем та перспектив удосконалення нормативно-правового забезпечення національної безпеки України.

Мета дослідження – дослідити повноваження та діяльність Президента України і Ради національної безпеки та оборони України в умовах воєнного стану, визначити основні виклики, що стоять на шляху до демократичного майбутнього, запропонувати варіанти удосконалення сектору безпеки після закінчення війни, провести аналіз поточного законодавства.

Результати та обговорення. Конституція України закріплює за Президентом обширні повноваження у сфері національної безпеки і оборони як у мирний час, так і в особливий період. Зокрема, глава держави є Верховним Головнокомандувачем, гарантом державного суверенітету та територіальної цілісності, очолює Раду національної безпеки і оборони України (РНБО), вносить подання Верховній Раді про оголошення стану війни чи запровадження воєнного стану тощо [3]. В умовах воєнного стану Президент України не втрачає жодних своїх конституційних повноважень, а навіть навпаки, він реалізує їх безперервно і в повному обсязі, аби забезпечити безперебійне виконання покладених на нього функцій навіть у кризовій ситуації. З одного боку, продовжують виконуватися всі звичайні повноваження, що не залежні від особливого режиму. З другого – за наявності воєнного стану глава держави набуває додаткових повноважень, передбачених спеціальним законодавством, спрямованих на реагування на воєнні виклики і загрози. Аналіз сучасної практики і законодавства показує, що становище Президента України у період дії правового режиму воєнного стану характеризується такими рисами: 1. Збільшується спектр повноважень, які можуть бути застосовані протягом дії воєнного стану; 2. Усі повноваження визначені Конституцією України та законами, що регулюють сферу національної безпеки, оборони та особливості правового режиму воєнного стану; 3. Діяльність Президента у воєнний та мирний час спрямована на забезпечення єдності державної влади, цілісності державного механізму; 4. У воєнний час Президент реалізує функції суб'єкта демократичного цивільного контролю та Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України одночасно [3].

Можна виокремити дві групи президентських прерогатив – ті, що здійснюються незалежно від режиму воєнного стану, і спеціальні правомочності, надані саме на період воєнного стану. Як підкреслює Р. Стефанчишен, всі надзвичайні повноваження глави держави ґрунтуються на нормах Конституції та поточному законодавстві, що забезпечує легітимність дій Президента навіть в умовах особливого періоду [10, с. 45–46]. Зі свого боку, С. Мельник акцентує, що Президент наділений суттєвими управлінськими повноваженнями у секторі оборони, однак окремі аспекти їх реалізації виписані в законодавстві недостатньо повно, фрагментарно, тому потребують подальшого вдосконалення правового регулювання [4, с. 143]. Таким чином, науковці сходяться на тому, що правовий статус інституту президентства у воєнний час є комплексно визначеним, але практичний досвід війни виявляє напрями для уточнення і розвитку нормативних положень.

У практичній діяльності в умовах війни Президент України фактично зосереджує координуючу роль у системі влади. Дослідники відзначають, що за режиму воєнного стану відбулося де-факто посилення президентської вертикалі управління державою [11, с. 69]. З одного боку, це забезпечує оперативність та централізацію кризового управління, необхідну для оборони країни. З іншого боку, експерти застерігають про ризики надмірної персоналізації влади: надмірне розширення президентських прерогатив може ускладнити повернення від воєнної моделі до нормального парламентсько-президентського правління після завершення війни. Цієї ідеї дотримується і А. Шкуро, звертаючи увагу на те, що набір президентських повноважень під час воєнного стану є вичерпним і фактично розширюється в умовах війни, але водночас політична еліта має діяти максимально обережно й не відходити від принципу незмінності конституціоналізму, щоб уникнути правових колізій у майбутньому [13, с. 250–251]. В літературі обґрунтовується, що українське суспільство хоча й готове надати главі держави додаткові повноваження заради перемоги, проте не підтримує встановлення одноосібної диктатури, тому будь-які дії Президента мають залишатися в рамках закону.

Отже, посилена роль Президента в умовах війни повинна реалізовуватися зі збереженням механізмів стримувань і противаг, аби не допустити згорання демократичних інститутів та «приватизації» влади. Важливо зазначити, що глава держави у сфері оборони діє як через загальні акти управління, так і через військове командування. Так, рішення Президента в оборонній сфері набувають форми указів і розпоряджень (як актів голови держави) та наказів і директив з питань оборони (як актів Верховного Головнокомандувача).

Під час воєнного стану Президент, користуючись наданими конституційними повноваженнями, здійснює значний вплив на організацію та керівництво силами оборони. Зокрема, він здійснює призначення та звільнення вищого командного складу Збройних Сил і інших військових формувань, затверджує стратегічні плани оборони, вводить у дію рішення РНБО з питань безпеки, а також присвоює найвищі військові звання тощо [4, с. 142]. Відповідно до Закону України «Про Збройні Сили України», керівництво Збройними Силами в межах, встановлених Конституцією, здійснює Президент України як Верховний Головнокомандувач [7]. Таким чином, закон закріплює за Президентом виключну компетенцію у сфері військового управління. Водночас реалізація цієї компетенції відбувається як безпосередньо, так і через спеціальні механізми.

Рада національної безпеки і оборони України є координаційним органом при Президентові, який забезпечує формування та реалізацію стратегії у сфері національної безпеки й оборони [3]. Очолювана Президентом РНБО об'єднує ключових посадовців сектору безпеки (прем'єр-міністра, міністрів силового блоку, голову СБУ, начальника Генштабу тощо) для колегіального напрацювання рішень щодо оборони держави. Так, до основних функцій РНБО належать: координація та контроль діяльності органів виконавчої влади, підготовка проектів

стратегічних документів, а також ухвалення рішень щодо застосування санкцій [5, с. 332]. Одним з результатів цієї діяльності стала розробка Стратегії національної безпеки України, що затверджується указом Президента і визначає довгострокові пріоритети безпеки держави [9]. На основі Стратегії ухвалюються галузеві документи (Воєнна доктрина, Стратегія кібербезпеки тощо) для конкретизації завдань у окремих сферах. РНБО узгоджує діяльність міністерств, відомств, військового командування та інших інституцій, залучених до сектора безпеки і оборони, що забезпечує єдність дій різних органів влади у воєнний час та забезпечує реалізацію єдиної державної політики у сфері оборони. Крім того, РНБО може доручати виконавчим органам виконання конкретних заходів оборонного характеру, а її рішення є обов'язковими до виконання після введення в дію указом Президента. РНБО формує проекти законів і державних програм з питань нацбезпеки, оборони, мобілізаційної підготовки, цивільного захисту тощо. В умовах війни, зокрема, на засіданнях РНБО готуються пропозиції щодо мобілізаційних планів, оборонного бюджету, міжнародної військової допомоги і післявоєнного відновлення. РНБО уповноважена ухвалювати рішення про запровадження спеціальних економічних та інших санкцій щодо іноземних держав, юридичних і фізичних осіб, діяльність яких становить загрозу національній безпеці [5, с. 332]. Такі рішення РНБО, особливо зараз, стали одним із головних інструментів оперативного реагування держави на загрози, зокрема, у сферах протидії російській дезінформації, забезпечення економічної безпеки та блокування активів держави-агресора і пов'язаних з нею осіб. Через механізм санкцій Україна ізолює ворожі впливи та ресурси, водночас демонструючи відданість міжнародним зобов'язанням у сфері безпеки.

Наукові дослідження останніх років констатують, що під час повномасштабної війни значення і роль РНБО істотно зросли. Так, М. Насонов відзначає, що в умовах воєнного стану РНБО перетворилася на центральний штаб стратегічного управління країною: її рішення, введені в дію указами Президента, стали дієвим інструментом швидкого реагування на динамічні виклики безпеці [5, с. 332]. Так, наприклад, у січні 2023 року РНБО вирішила врегулювати питання перетину держкордону, зокрема заборонивши виїзд чиновників та депутатів за кордон без поважних підстав. В результаті Держприкордонслужба та інші органи почали реалізовувати нові правила (нікого з посадовців не випускати за межі України з приватною метою). Що стосується проблеми мобілізаційної системи, влітку 2023 року, після виявлення корупційних зловживань у кількох обласних ТЦК (територіальних центрах комплектування), РНБО ухвалила рішення звільнити всіх обласних військових комісарів [2]. В даному випадку можна прослідкувати взаємодію Ради (рішення щодо звільнення), президента (указ), секретар РНБО (контроль за виконанням), Міністерство оборони та Генеральний штаб (відбір нових очільників ТЦК), Служба безпеки України (перевірка кандидатів).

Таким чином, конституційна формула про координаційну роль РНБО наповнилася реальним змістом під час війни. Частота засідань РНБО і коло питань, що на них розглядаються, значно зросли після 24 лютого 2022 р., від військово-стратегічних питань оборони до економічної стійкості, кібербезпеки, енергетичної безпеки, постачання озброєнь, міжнародної співпраці тощо. Фактично РНБО стала майданчиком для ухвалення найбільш критично важливих рішень у режимі реального часу.

Відповідно до Конституції, рішення РНБО вводяться в дію указами Президента України [3]. Це означає, що будь-яка постанова чи рішення, ухвалені на засіданні Ради, набувають обов'язкової сили лише після видання Президентом відповідного указу. Такий механізм забезпечує додаткову легітимізацію рішень РНБО та їх зв'язок із інститутом глави держави. Науковці погоджуються з думкою, що, РНБО фактично виступає продовженням владної вертикалі Президента у сфері безпеки [11, с. 69].

Президент особисто очолює Раду і може як безпосередньо приймати юридично значущі рішення у сфері оборони, так і реалізовувати їх опосередковано – шляхом скликання РНБО та затвердження її рішень. Для контролю за виконанням ухвалених рішень в структурі РНБО передбачено посаду Секретаря Ради, який за дорученням Президента здійснює моніторинг і координацію імплементації рішень РНБО у діяльності виконавчої влади [4, с. 144]. Загалом, співвідношення повноважень Президента і РНБО можна охарактеризувати як відносини керівництва і координації. Президент визначає стратегічну лінію та наділений останнім словом у рішеннях про безпеку, тоді як РНБО забезпечує експертну, міжвідомчу платформу для відпрацювання цих рішень і наглядає за їх виконанням. Як зауважували дослідники ще до війни, Президент України був ключовим суб'єктом цивільного демократичного контролю над сектором безпеки й оборони, що підтверджується його спроможністю приймати обов'язкові рішення як напряму, так і через очолювану ним РНБО та інші допоміжні органи [11, с. 71]. Практика 2022–2023 рр. цілком підтвердила цю тезу. Окрім РНБО, при Президентові створюються й інші консультативно-дорадчі органи для вирішення специфічних питань, наприклад, Ставка Верховного Головнокомандувача, координаційні штаби з окремих напрямів тощо. Усі вони покликані підсилити спроможність глави держави реагувати на виклики війни.

Однак сам режим воєнного стану, в будь-якому випадку, передбачає тимчасові обмеження окремих конституційних прав та свобод людини і громадянина. Так, стаття 64 Конституції України прямо визначає, що в умовах воєнного стану можуть установлюватися окремі винятки щодо прав і свобод (за винятком найбільш фундаментальних прав, таких як право на життя, гідність тощо), з метою гарантування безпеки і громадського порядку [3]. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» містить перелік можливих обмежувальних заходів. Зокрема, на цей період органи влади можуть запроваджувати комендантську годину та особливий режим в'їзду або виїзду, встановлювати режим контролю ЗМІ та зв'язку, обмежувати свободу пересування, зборів, страйків, діяльність політичних партій та громадських об'єднань, вилучати майно для потреб оборони тощо [8]. Усі ці заходи є тимчасовими та мають відповідати критеріям необхідності й пропорційності рівню загрози.

Після 24 лютого 2022 р. в Україні було реалізовано низку безпрецедентних обмежувальних кроків, продиктованих воєнною необхідністю. Найбільш вагомими з них – призупинення виборчих процесів (через конституційну заборону проведення виборів під час воєнного стану) та обмеження діяльності проросійських політичних сил. Останнє питання привернуло значну увагу науковців-конституціоналістів. Зокрема, В. Чорненький проаналізував законодавчі та інституційні трансформації щодо заборони політичних партій в умовах воєнного стану. Дослідник відзначає, що на початок війни ні чинне законодавство, ні державні інституції не були повністю готові до швидкої протидії загрозам з боку політичних об'єднань, орієнтованих на державу-агресора [12, с. 20]. У відповідь на це вже в березні 2022 р. РНБО ухвалила рішення про призупинення діяльності ряду політичних партій, які фактично просували російські наративи. Рішення Ради були негайно введені в дію указами Президента. Надалі Верховна Рада оперативно внесла зміни до законодавства, запровадивши нові підстави судової заборони партій, що виправдовують чи заперечують агресію РФ. Протягом 2022–2023 рр. в судовому порядку було розглянуто справи про заборону десятків політичних партій проросійського спрямування, рішення якого згодом підтвердив Верховний Суд України. У результаті вже влітку 2022 року за цими новими нормами було заборонено діяльність проросійських партій (ОПЗЖ, «Партія Шарія», «Наш край» та ін.). Додатково, у березні 2022 року запроваджено кримінальну відповідальність за колабораціонізм – нові статті Кримінального кодексу України вводили покарання за співпрацю з окупантами, що у поєднанні із заборонаю проросійських сил зміцнило правову основу захисту держави в умовах війни. Як підкреслює В. Чорненький, загалом ці нововведення та судова практика узгоджуються з конституційними

засадами і європейськими стандартами прав людини. Так, обмеження свободи об'єднань обґрунтоване в умовах смертельної загрози державності та має на меті захист основоположних цінностей – прав і свобод громадян, а також незалежності й територіальної цілісності України [12, с. 11, 13]. Конституційний Суд України у своїх попередніх рішеннях також визнавав можливим припинення діяльності партій, що посягають на суверенітет і демократичний устрій країни, а Європейський суд з прав людини сформував правові підходи, які допускають заборону політичних сил, пов'язаних з ворожою агресією, за умови дотримання належних процесуальних гарантій. Приклад із заборною проросійських партій демонструє прагнення держави забезпечити національну безпеку, не виходячи за рамки верховенства права.

Іншим значущим аспектом є обмеження виборчих прав громадян. Воєнний стан передбачає призупинення всіх виборів в Україні, як чергових, так і позачергових. Це прямо випливає з норм Конституції, які встановлюють, що повноваження парламенту, Президента, органів місцевого самоврядування будуть продовжені автоматично на період дії воєнного стану, а вибори у цей період не проводяться [3]. Так, восени 2023 року вибори до Верховної Ради не відбулися, президентські вибори навесні 2024 року також. Строк повноважень чинних парламенту і глави держави продовжується автоматично до початку виборчого процесу, що відбудеться після закінчення війни та скасування воєнного стану. Відтак, хоча демократичний процес формування влади фактично поставлено на паузу, така ситуація є легітимною і вимушеною. Опитування громадської думки свідчать, що більшість українців погоджується з неможливістю проведення виборів під час активної фази війни, розуміючи загрозу для національної безпеки [6; 11, с. 71]. Водночас у політичному просторі та серед експертів тривають дискусії щодо строків і умов поновлення виборчого процесу після стабілізації ситуації. Тут знову постає питання балансу: як забезпечити реалізацію виборчих прав і відновити нормальне демократичне життя, не ставлячи під удар обороноздатність країни.

Загальний підхід української влади до прав і свобод у воєнний час можна охарактеризувати як «обмежувати рівно настільки, наскільки цього вимагає необхідність». Багато в чому ця модель відповідає міжнародним стандартам. О. Бабарицький та С. Лещенко, проаналізувавши практику воєнного стану, дійшли висновку, що заходи безпеки загалом узгоджуються з підходами демократичних країн та міжнародними нормами, хоча потребують подальшого вдосконалення для гарантування законності та ефективності [1, с. 30–31]. Зокрема, однією з проблем вони називають необхідність уникнення надмірного дублювання функцій різних силових структур та поліпшення міжвідомчої координації, аби обмеження прав були виправдані конкретною метою і не перевищували потрібної межі.

Серед іншого, необхідно привести правовий режим регулювання воєнного стану у відповідність до міжнародних стандартів. Так, законодавчі зміни мають врахувати вимоги міжнародного гуманітарного та права прав людини. По-перше, необхідно імплементувати принцип пропорційності, який полягає в тому, що обмеження прав можуть застосовуватися лише в обсязі, який зумовлений нагальною військовою необхідністю, і не тривати довше, ніж це потрібно. По-друге, слід передбачити регулярний перегляд надзвичайних заходів. Як варіант – вимога уряду періодично звітувати перед парламентом про обґрунтованість збереження кожного обмеження. По-третє, важливо закріпити норми про захист прав, що не підлягають обмеженню (право на життя, заборона катувань, свобода від дискримінації тощо) навіть у воєнний час, відповідно до ст.64 Конституції та міжнародних договорів. Це матиме не лише правовий, а й символічний ефект, демонструючи відданість України правовій державності. Нарешті, після війни варто проаналізувати всі випадки, де воєнний стан породив правові колізії і внести зміни до законів або навіть до Конституції, щоб запобігти таким колізіям у майбутньому.

Факти підтверджують, що в цілому Україні вдалося втримати керованість державою і водночас не допустити повного згортання громадянських свобод. Функціонує інститут парламентського контролю (через профільний комітет, Тимчасову спеціальну комісію з питань моніторингу отримання військової допомоги тощо), судова влада розглядає справи щодо зловживань та перевищення повноважень, медіа-спільнота частково саморегулюється для протидії ворожій пропаганді. Це свідчить про збереження базових елементів правової держави навіть в умовах війни.

Висновки. Досвід вторгнення росії та тривалий воєнний стан в Україні висвітлив ключову роль Президента України та Ради національної безпеки та оборони України у системі захисту національної безпеки. Президент, спираючись на конституційні повноваження Верховного Головнокомандувача та гаранта суверенітету, фактично очолив загальнодержавну вертикаль кризового управління. Рада національної безпеки і оборони перетворилася на дієвий штаб координації зусиль усіх гілок влади, сектора безпеки і оборони, забезпечуючи швидке реагування на загрози через механізм колективних рішень, затверджених указами Президента. Така концентрація влади в руках глави держави та його дорадчого органу значною мірою виправдана викликами, що постали перед Україною. Водночас вона породжує виклики щодо підтримання належного балансу влади і демократичних стандартів. Практика показала як сильні сторони існуючої моделі (оперативність, єдність командування, мобілізація ресурсів), так і проблемні моменти – ризик надмірної персоналізації прийняття рішень, вторинність ролі уряду в системі виконавчої влади, необхідність кращого нормативного врегулювання окремих питань (наприклад, правового статусу воєнного стану, розмежування компетенції між військовим командуванням і цивільною владою тощо). Досвід 2022–2025 рр. показав необхідність чіткіше визначити роль кожного центру прийняття рішень у сфері нацбезпеки. В умовах війни ключові рішення ухвалювалися вузьким колом (воєнний кабінет при Президенті, Рада національної безпеки і оборони), що було виправдано невідкладністю ситуації. Водночас після перемоги ця концентрація повноважень має зменшитися на користь відновлення нормальних демократичних процесів. На законодавчому рівні варто уточнити функції РНБО як координаційного органу, підпорядкованого Президенту. РНБО не повинна дублювати роботу уряду чи парламенту.

Щодо прав і свобод, українська держава намагається діяти у правових межах: більшість запроваджених обмежень мають очевидне обґрунтування у вимогах безпеки і супроводжуються компенсаційними гарантіями (судовий контроль, чітко визначені строки дії воєнного стану, звітування уряду перед парламентом тощо). Наукові оцінки свідчать, що загалом Україна дотримується міжнародно-правових зобов'язань у сфері прав людини навіть в екстремальних умовах війни. Водночас, щоб запобігти потенційному переходу до авторитаризму, вкрай важливо зберегти й надалі розвивати механізми стримувань і противаг. Варто також переглянути порядок застосування санкцій: нині списки санкцій щодо окремих осіб затверджуються РНБО і вводяться указом Президента, що дозволило оперативно карати колаборантів, але надалі потребує посиленого судового контролю і законодавчих критеріїв. Експерти застерігають, що санкції чи позбавлення громадянства українців стали занадто «зручним інструментом» політичної боротьби. Тому з настанням миру необхідно встановити прозору процедуру: наприклад, залишити за РНБО функцію ініціювати санкції в сфері нацбезпеки, але остаточне рішення доручити виконавчій владі за участі суду або парламентського комітету – щоб забезпечити баланс гілок влади і права на захист. Загалом, система ухвалення рішень у сфері оборони повинна інституціоналізувати позитивний досвід військового часу (ефективну координацію, швидкість реагування) але водночас повернутися в рамки конституційного розподілу повноважень.

Експерти наголошують, що українське суспільство не сприймає встановлення диктатури, а отже після перемоги та скасування воєнного стану має відбутися повернення до

нормального режиму демократії з відновленням повноцінних виборчих процесів та звичного розподілу владних повноважень. Для успішного здійснення такого транзиту вже зараз закладається підґрунтя: продовжується реформа сектору безпеки за стандартами НАТО, підвищується прозорість оборонного бюджету, посилюється роль парламентського нагляду. Тому в перспективі можна розглянути і конституційні зміни, які б на майбутнє врегулювали подібні ситуації (скажімо, встановити максимальний строк продовження повноважень органів влади без виборів або особливий порядок діяльності парламенту в довготривалому воєнному стані). Важливо, щоб після війни Україна не лише відновила довоєнний баланс влади, а й зміцнила інститути за рахунок уроків війни. Збереження верховенства права, підзвітності влади суспільству та децентралізації стане запорукою сталого розвитку держави в мирний час, а також виконання критеріїв членства в ЄС. Експертна спільнота України вже напрацьовує рекомендації щодо цих реформ, тож їх реалізація має стати спільним завданням влади і громадянського суспільства у повоєнний період.

Комплексний аналіз свідчить, що українська модель управління в умовах вторгнення загалом витримала найтяжче випробування та забезпечила захист країни. Надалі важливо зберегти досягнення, одночасно усунувши виявлені недоліки. Необхідно удосконалити законодавчу базу воєнного стану, чіткіше виписати механізми прийняття і виконання рішень у сфері безпеки, інституційно зміцнити спроможність РНБО та уряду до спільних дій. Після війни ці напрацювання можуть стати фундаментом для посилення національної стійкості та реформування сектору безпеки з урахуванням набутого досвіду. Уроки нинішньої війни вже сьогодні формують оновлену концепцію розподілу влади та взаємодії між інститутами держави у кризових ситуаціях – концепцію, що поєднує сильне лідерство з верховенством права, що підзвітне суспільству.

Література:

1. Бабарицький О., Іващенко С. Правовий режим воєнного стану та його вплив на діяльність правоохоронних органів, Збройних Сил України та Національної гвардії України. *Адміністративне право і процес*. 2025. № 3. С. 19–33.
2. Гема М. Зеленський підписав указ про звільнення всіх обласних військкомів. 2023. URL: https://24tv.ua/zelenskiy-pidpisav-ukaz-pro-zvilnennya-vsih-oblasnih-viyskkomiv_n2374255 (дата звернення: 07.01.2026).
3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141;
4. Мельник С. Повноваження Президента України у сфері військового управління. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2019. Т. 30(69). № 4. С. 141–145.
5. Насонов М. Роль органів державної влади у системі забезпечення національної безпеки України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. № 90(3). С. 330–335.
6. Патока М. Яка ситуація зі строками повноважень президента і Верховної Ради під час воєнного стану? 2024. URL: <https://svidomi.in.ua/page/yaka-sytuatsiia-zi-strokamy-povnovazhen-prezydenta-i-verkhovnoi-rady-pid-chas-voiennoho-stanu> (дата звернення 08.01.2026).
7. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 р. № 4196-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. С. 108;
8. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 4391-IX. *Відомості Верховної Ради України*. № 28. С. 250.
9. Указ Президента «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15.10.2021 р. «Про Стратегію інформаційної безпеки»» від 28.12.2021. № 685/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> (дата звернення: 07.01.2026).
10. Стефанчишен Р. Роль Президента України під час дії правового режиму воєнного стану. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2024. №. 70. С. 45–48.

11. Стрижак О. Еволюція повноважень Президента України в умовах повномасштабної російсько-української війни. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2025. № 4(68). С. 68–75.
12. Чорненко В. Заборона політичних партій в умовах воєнного стану та її відповідність конституційним та європейським стандартам. *Український часопис конституційного права*. 2023. № 1. С. 10–23.
13. Шкуро А. Правові аспекти повноважень президента України в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. № 4(68). С. 247–253.

References:

1. Babarytskyi, O., Ivashchenko, S. (2025). Pravovyi rezhym voiennoho stanu ta yoho vplyv na diialnist pravookhoronnykh orhaniv. *Zbroinykh Syl Ukrainy ta Natsionalnoi hvardii Ukrainy. Administrativne pravo i protses*. № 3. P. 19–33. [in Ukrainian].
2. Hema, M. (2023). Zelenskyi pidpysav ukaz pro zvilnennia vsikh oblasnykh viyskkomiv. Retrieved from: https://24tv.ua/zelenskiy-pidpisav-ukaz-pro-zvilnennya-vsih-oblasnih-viyskkomiv_n2374255. [in Ukrainian].
3. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254к/96-VR. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. №(30). P. 141. [in Ukrainian].
4. Melnyk, S. (2019). Povnovazhennia Prezydenta Ukrainy u sferi viiskovoho upravlinnia. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Yurydychni nauky*. № 30(4). P. 141–145. [in Ukrainian].
5. Nasonov, M. (2025). Rol orhaniv derzhavnoi vlady u systemi zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo*. № 90(3). P. 330–335. [in Ukrainian].
6. Patoka, M. (2024). Yaka sytuatsiia zi strokamy povnovazhen prezydenta i Verkhovnoi Rady pid chas voiennoho stanu? Retrieved from: <https://svidomi.in.ua/page/yaka-sytuatsiia-zi-stroky-povnovazhen-prezydenta-i-verkhovnoi-rady-pid-chas-voiennoho-stanu>. [in Ukrainian].
7. Pro Zbroini Syly Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 6 hrudnia 1991 r. № 4196-IX. (1992). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* № 9. P. 108. [in Ukrainian].
8. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12 travnia 2015 r. № 4391-IX. (2015). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 28. P. 250. [in Ukrainian].
9. Prezydent Ukrainy. (2021, December 28). Ukaz Prezydenta Ukrainy “Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 15.10.2021 r. ‘Pro Stratehiu informatsiinoi bezpeky’” № 685/2021. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>. [in Ukrainian].
10. Stefanchyshen, R. (2024). Rol Prezydenta Ukrainy pid chas dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Yurysprudentsiia*. № 70. P. 45–48. [in Ukrainian].
11. Stryzhak, O. (2025). Evoliutsiia povnovazhen Prezydenta Ukrainy v umovakh povnomasshtabnoi rosiisko-ukrainskoi viiny. *Visnyk NTUU “KPI”. Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*. № 4(68). P. 68–75. [in Ukrainian].
12. Chornenkyi, V. (2023). Zaborona politychnykh partii v umovakh voiennoho stanu ta yii vidpovidnist konstytutsiinym ta yevropeiskym standartam. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava*. №1. P. 10–23.
13. Shkuro, A. (2024). Pravovi aspekty povnovazhen prezydenta Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiolohii*. № 4(68). P. 247–253. [in Ukrainian].

Mykola Hnatyshyn. Activities of the President of Ukraine and the National Security and Defense Council of Ukraine under martial law

The article provides a comprehensive analysis of the activities of the President of Ukraine and the National Security and Defense Council of Ukraine (NSDC) under the legal regime of martial law, introduced in response to the armed aggression of the Russian Federation. The constitutional and legal status of the President of Ukraine as the guarantor of state sovereignty and territorial integrity and the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine is revealed, and the place of the NSDC as a coordinating body in the system of ensuring national security and defense is also determined. It is shown that martial law significantly transforms the practice of functioning of state authorities: the need for efficiency and centralization of management

decisions increases, the coordinating role of the head of state in the security and defense sector is strengthened, and the NSDC actually becomes a key platform for interagency interaction, preparation of strategic decisions and control over their implementation through the mechanism of putting decisions into effect by presidential decrees. Special attention is paid to the issue of legitimacy and limits of the use of extraordinary powers in wartime: it is emphasized that the expansion of the practical role of the presidential vertical can ensure the effectiveness of crisis management and the mobilization of resources, but at the same time it creates risks of excessive personalization of power and complications of returning to normal democratic procedures after the end of the war. The legal aspects of temporary restrictions on certain rights and freedoms, the suspension of electoral processes and the application of sanctions as instruments of response to threats to national security are considered, the need for their compliance with the principles of necessity and proportionality and the provision of appropriate guarantees of control is emphasized. The need for further improvement of the regulatory and legal regulation of martial law, a clear delimitation of competences between civil authorities and military command, strengthening parliamentary and judicial control over security decisions, as well as institutional strengthening of coordination mechanisms to maintain the balance between defense effectiveness and the rule of law in war and post-war periods is substantiated.

Key words: *national security, martial law, time limits, balance of power, the rule of law.*

Відомості про автора:

Гнатишин Микола – аспірант кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 30.11.2025

Прийнята 14.12.2025

Опублікована 28.01.2026